

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Bree, J.T.L.M. van

Citation

Bree, J. T. L. M. van. (2015, June 24). *De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957*. Uitgeverij Conserve, Schoorl. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/33647> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Bree, Han van

Title: De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Issue Date: 2015-06-24

DEEL IV

Het recht mijzelf te zijn

(1956-1957)

Beel, de vrouw en het (aan)recht

In de hofcrisis van 1956 speelde naast Juliana en Bernhard nog een derde persoon een centrale rol: Louis Beel. De katholieke politicus zou optreden als een soort huwelijksbemiddelaar. Maar wel een 'mediator' met uitgesproken opvattingen over de rol van de (huis)vrouw. Opvattingen die hij ook als bewindsman niet onder stoelen of banken had gestoken. Opvattingen die weliswaar pasten in de tijdgeest, maar langzaam maar zeker aan het kantelen waren – zoals onder meer bleek op de Oude Loo-conferentie van mei 1956.

Opmerkelijk aan de Oude Loo-conferenties is dat vrouwen er in de meerderheid waren. De meeste congressen, de meeste verenigingen en de meeste openbare bijeenkomsten werden in de eerste naoorlogse decennia door mannen gedomineerd. Daarom wellicht nog opvallender: in de organisatie van de Oude Loo-conferenties hadden vrouwen getalsmatig de overhand, al was de belangrijkste voorbereider wel een man, Wim Kaiser. Maar daar stond tegenover dat de centrale figuur achter de schermen én het boegbeeld dat de ideeën moest uitdragen, vrouwen waren: Greet Hofmans en Juliana. Door dit alles waren de conferenties in Apeldoorn niet alleen bijzonder, maar voor de (mannelijke) buitenstaander ook suspect.

Ondanks dit feminiene kader waren verreweg de meeste inleiders van het mannelijke geslacht, wat weer niet zo verwonderlijk is, omdat gezocht werd onder bekende of hoogopgeleide personen – een wereld waarin mannen verreweg in de meerderheid waren. Maar de uitgenodigde mannen waren dan ook niet zo masculien dat ze vrouwelijke onderwerpen schuwden. Zo hield Tom Hopkinson op de dertiende Oude Loo-conferentie, van 25 tot 27 mei 1956, een lezing die opmerkelijk was vanwege zijn wereldse en ogenschijnlijk weinig religieuze karakter. De Britse journalist sprak over *The need for a new relationship between man and woman*. Hij beschreef de verstoorde relatie tussen de geslachten. In zijn optiek hadden vrouwen zich naar de achtergrond laten drukken in plaats van hun natuurlijke rol te spelen als steller van de 'ja, maar' vraag en in plaats van samen met mannen geestelijke groei na te streven. Aan dat proces hadden de kerken volgens hem mede schuld, door soms zelfs te ontkennen dat de vrouw een ziel had!

Hopkinson betoogde dat de vrouw haar plaats in de samenleving op macro- en microniveau moest terugveroveren. Niet als gelijke van, maar als ge-

lijkwaardig aan de man, met ieder een eigen taak. Daarbij had in zijn optiek de vrouw de rol van liefhebbende criticaster. Hij eindigde zijn relaas met een samenvattende voorspelling.

We shall see in our own lifetime a great shift of human values, away from the masculine and intellectual and practical, towards the emotional and artistic. [...] In this new age which will come upon the world – a world in which true relationship will begin to be sought after as eagerly as wealth and fame are sought after today, woman will be once again man's equal. It will be a partnership, and the relationship between the two sexes will become what it was always meant to be, a ladder to spiritual progress.¹

En zo gaf hij zijn verhandeling over de veranderende man-vrouwverhouding ook nog een spirituele lading. Waarbij Hopkinson met die 'new age' eerder over een nieuw tijdperk in algemene maatschappelijke zin leek te spreken en dus niet zozeer over wat later de *New Age* is gaan heten, noch over het door de voorbereiders verwachte tijdperk van de 'theocratie'.

Opvallend is dat het uitgerekend een man was, die in Apeldoorn veranderingen in de verhouding tussen mannen en vrouwen bepleitte als een noodzakelijke stap om te komen tot een betere wereld. Daarmee verwoordde hij overigens wel de opvattingen van een deel van de Nederlandse feministes in de naoorlogse periode.

Direct na het beëindigen van de Tweede Wereldoorlog had binnen de ietwat op de achtergrond geraakte feministische beweging de hoop op een doorbraak bestaan. Er moest niet alleen een einde komen aan het 'verdelende mannelijke partijstelsel', maar ook dienden vrouwen een grotere inbreng te krijgen in het openbare leven. De ervaringen tijdens de bezetting, en met name door de over partij- en geloofsgrenzen heen reikende samenwerking tussen mannen en vrouwen in het verzet, hadden voedsel gegeven aan die hoop.²

Vaak worden de naoorlogse jaren getypeerd als een periode van 'feministische luwte' in wat Mineke Bosch 'het langzame emancipatieproces tussen ruwweg 1935 en 1985' noemt.³ De eerste golf vond plaats tussen pakweg 1880 en 1920 en werd voltooid met de invoering van het passief en actief vrouwenkiesrecht in respectievelijk 1917 en 1919. Het begin van de tweede feministische golf wordt meestal gedateerd in 1967 met een artikel van Joke Smit: 'Het onbehagen bij de vrouw'.⁴ Daartussenin gebeurde er ogenschijnlijk weinig op het gebied van vrouwenstrijd.

Koude Oorlog en de gezinsideologie

Dat ook na de oorlog de man dominant en normerend bleef in de Nederlandse samenleving (en ook in de andere West-Europese landen), hing onder meer samen met de Koude Oorlog. De strijd tussen de twee politiek-economisch-militaire machtsblokken werd namelijk ook ideologisch vertaald in de levens-

sfeer van mensen. Dat had niet alleen repercussies op religieus gebied,⁵ maar ook op de verhouding tussen mannen en vrouwen.

Anticommunistische sentimenten zorgden er mede voor dat vrouwen zich nauwelijks verzetten tegen hun traditionele rol als gezinsmoeder. Dat was funest voor het feministische geluid, 'omdat vrouwenrechten geassocieerd werden met "vermannelijke Sowjet-vrouwen en een vervreemde levenswijze". De communistische opvattingen over het buitenshuis werken van gehuwde vrouwen [...] zullen veel Nederlanders (vooral uit confessionele kringen) angst ingeboezemd hebben'.⁶ In de jaren vijftig werd de buitenshuis werkende vrouw al snel beticht van verwaarlozing van haar gezinstaken.

De vrouw leverde dus door haar werk in het huishouden een bijdrage aan het ideologische beeld van het vrije westen tegen het totalitaire oosten, waar vrouwen massaal in fabrieken en kantoren werkten (en soms zelfs in de mijnen) en zo hun verzorgende rol voor man en kinderen niet optimaal konden vervullen. De huisvrouwen in de kapitalistische landen symboliseerden het harmonische gezinsdenken, waar vrouwenarbeid in het Oostblok de kilheid van het communistische systeem toonde.⁷ Door het anticommunisme gecreëerde angst voor onvrouwelijkheid en 'sterke vrouwen' maakte een (tijdelijk) einde aan de strijd der seksen en versterkte de bestaande genderpolitiek en daaruit voortvloeiende gezinsideologie.⁸

De doorbraakideologie, het streven naar een maatschappij waarin de oude tegenstellingen overbrugd zouden zijn, liep dus mede dankzij de Koude Oorlog ook voor de vrouwenemancipatie spaak. Na 1945 bleven de traditionele sekseverhoudingen grotendeels onaangetast. Centraal stond het gezinsdenken met de man als hoofd en kostwinner en de vrouw als liefhebbende en voor harmonie zorgende echtgenote en moeder. Deze gezinsideologie zou tot eind jaren zestig dominant blijven in Nederland. 'Het idee dat het mannelijke kostwinnerschap en het vrouwelijke moederschap tot de natuurlijke orde behoorden, lag diep verankerd in zowel maatschappelijke instituties als persoonlijke beleving'.⁹

Met name in confessionele kring werd de rolverdeling tussen mannen en vrouwen (of beter nog de ondergeschikte rol van de vrouw binnen het huwelijk) gezien als een door God gewilde ordening van de samenleving.¹⁰ Dat maakte onder meer betaalde arbeid voor de gehuwde vrouw ongewenst. De gezinsideologie was echter niet een exclusief confessioneel stokpaardje, maar werd maatschappijbreed gedragen. Alle politieke partijen in de jaren vijftig zagen het gezin als kern van het maatschappelijk leven. Weliswaar beriepen de christelijke partijen zich op zedelijke beginselen en legden de sociaaldemocraten en liberalen meer de nadruk op het sociale aspect, maar dat maakte voor de feitelijke ondersteuning van de gezinspolitiek geen verschil.¹¹

En dus kunnen de jaren vijftig worden getypeerd als 'de *climax* van de gezins-, huiselijkheids- en moederschapscultus zoals die zich de laatste eeuwen langzaam over alle klassen en kringen was gaan verspreiden; een cultus waarin de vrouw opgesloten werd in huis, en afhankelijk werd gemaakt van de man'.¹² Alles wat tegen de gezinsideologie inging, werd als ondermijnend

beschouwd en gezien als koren op de molen van het verderfelijke communisme. Het gevolg was dat ‘echtscheiding, voorbehoedmiddelen, maandverband, vrijwillige kinderloosheid, homoseksualiteit en ongehuwd moederschap allemaal nog taboe waren of zelfs illegaal’.¹³ Daar vloeide bijna automatisch uit voort dat oudere vrijgezellen en kinderloze echtparen niet deugden of op z’n minst ongelukkig waren. Dat alleen al maakte bijvoorbeeld de ongehuwde Greet Hofmans bij voorbaat verdacht.

Ook homoseksualiteit bezoedelde het westerse gezinsideaal en om die reden zou Hein Vos (PvdA), die in de eerste twee naoorlogse kabinetten minister van Handel en Nijverheid en minister van Verkeer en Waterstaat was geweest, in 1948 niet terugkeren in het nieuwe kabinet. Officieel hield hij de eer aan zichzelf, maar het was duidelijk dat voor KVP-voorman Beel – die pas gaandeweg achter de geaardheid van Vos was gekomen – homoseksualiteit flagrant in strijd was met zijn conservatieve, katholieke moraal. Beel zou ook een ambtenaar vanwege diens homoseksuele geaardheid hebben laten ontslaan.¹⁴

Wetgeving inzake gezinszaken

De gezinsideologie waarin mannen en vrouwen ieder hun eigen levenssferen en taken hadden, vond ook haar weerslag in wetgeving.¹⁵ Toch legden niet alle vrouwen zich daar zonder slag of stoot bij neer. Een doorn in het oog van

Minister-president Louis Beel (links) en prins Bernhard (staand) tijdens een persconferentie in Den Haag op 7 november 1946. Beel speelde een centrale rol in het hofconflict tien jaar later.

in ieder geval een aantal vrouwelijke Kamerleden was dat vrouwelijke ambtenaren en onderwijzeressen die trouwden automatisch ontslag kregen.¹⁶ Bij de formatie van 1946 was dat onderwerp ter sprake gekomen. De PvdA had in haar verkiezingsprogramma de gelijkberechtiging van mannen en vrouwen opgenomen, maar formateur Beel had geweigerd te tornen aan de ontslagverplichting van getrouwde ambtenaressen. Daar had de PvdA zich bij neergelegd. De krapte op de arbeidsmarkt noopte Beel vervolgens wel tot een tijdelijke oprekking van die regeling: gehuwde vrouwen in overheidsdienst werden weliswaar ontslagen, maar konden aansluitend met een tijdelijk contract in dienst blijven (waardoor hun juridische positie wel aanmerkelijk werd verzwakt).

Toen PvdA-Kamerlid Corry Tendeloo de katholieke minister-president daarover in november 1946 aan de tand voelde, gaf hij te kennen 'dat in de regel de gehuwde vrouw thuis hoort'.¹⁷ In een circulaire hierover die Beel in 1947 het licht deed zien, herhaalde hij dat standpunt:

De noodzaak om af te wijken van het beginsel, dat het een algemeen belang is, dat de gehuwde vrouw haar taak in de eerste plaats in haar gezin heeft, kan uitsluitend gemotiveerd worden geacht, indien van uit een oogpunt van dienstbelang daartoe dringende redenen aanwezig zijn en de gezinsbelangen van de betrokkenen zich voor zover de werkgeefster dat kan beoordelen, niet tegen de handelwijze verzetten.¹⁸

Dus de overheid als 'werkgeefster' en niet de werkneemster zelf bepaalde of zij mocht blijven werken. Tendeloo verfoeide die betutteling en hield in juni 1948 een vurig pleidooi voor afschaffen van die ontslagverplichting. 'Voor mij is gedwongen ontslag een zodanige beperking van de persoonlijke vrijheid, dat ik het niet eens democratisch meer vind.' Beel vond het niet nodig hierop in te gaan. Hij volstond 'met de mededeling dat de gehuwde vrouw in het gezin thuishoorde', maar verlengde wel opnieuw de noodmaatregel.¹⁹

Tendeloo kwam in september 1955 opnieuw in actie. Zij hamerde vooral op de keuzevrijheid voor vrouwen: het was niet aan de overheid te bepalen of vrouwen na te zijn getrouwd wilden blijven werken of niet. De beslissing van de vrouw om buitenshuis betaalde arbeid te verrichten, moest worden overgelaten aan het betreffende echtpaar. Tendeloo kwam met een motie van die strekking, die uiteindelijk met minimale meerderheid van 46 tegen 44 werd aangenomen.²⁰ Dat gebeurde ondanks het feit dat minister Beel de motie ernstig had ontraden, maar – en dat was uniek in de Nederlandse parlementaire geschiedenis – dankzij de stemmen van alle vrouwelijke Kamerleden, die soms zelfs tegen het eigen partijstandpunt ingingen, zoals freule Wttewaal van Stoetwegen van de CHU.

De freule zag dat Beel een van de eersten was die Tendeloo na de stemming feliciteerde, 'al mompelde hij wel bij het verlaten van de zaal, dat hij meer moties naast zich neer gelegd had'.²¹ Volgens Anneke Linders, de biografe van

Tendeloo, was het gemompel van de katholieke minister 'exemplarisch voor de hardnekkigheid waarmee met name de meeste confessionele mannen vasthielden aan hun standpunt dat gehuwde vrouwen in het gezin hoorden, een standpunt dat de vrouw in haar ondergeschikte positie hield'.²²

In het parlement kwamen in de jaren vijftig ook onderdelen uit het kinderrecht en het familierecht ter tafel. Kinderen vielen officieel weliswaar onder de 'ouderlijke macht', maar in feite kwam dat neer op de 'vaderlijke macht'. De man des huizes was immers bij wet 'hoofd van de echtvereniging'. Een moeder had dus geen formele zeggenschap over haar kinderen en hun opvoeding. De vader had het laatste woord. In die zin had prins Bernhard dus de wet aan zijn zijde toen hij benadrukte dat Juliana weliswaar de baas in het land was, maar hij de baas in huis!²³

De macht van de echtgenoot was wettelijk vastgelegd in de handelingsonbekwaamheid van gehuwde vrouwen. Vanaf het moment dat een vrouw haar jawoord had gegeven, was ze juridisch net zo onmondig als een geesteszieke of haar eigen kinderen. In feite gold de echtgenoot als haar wettelijke vertegenwoordiger. Zonder zijn toestemming kon zij niet aan het rechtsverkeer deelnemen. Bovendien was de vrouw haar man gehoorzaamheid verschuldigd en moest ze hem volgen naar de door hem bepaalde woonplaats. Daartegenover stond dat de man zijn vrouw bescherming diende te bieden. 'Hiermee waren de rollen van de man als kostwinner en de vrouw als huisvrouw stilziggend in de wet vastgelegd.'²⁴

In de tuin van Paleis Soestdijk ontvangt koningin Juliana op 25 juli 1955 een delegatie van soroptimisten, die zich inzetten voor de belangen van (werkende) vrouwen.

De handelingsonbekwaamheid van gehuwde vrouwen werd in april en mei 1956 – dus kort voordat Tom Hopkinson op het Oude Loo over de noodzaak van een nieuwe verhouding tussen mannen en vrouwen sprak – uitgebreid besproken in de Tweede Kamer. Aan de vernederende rechtspositie van getrouwde vrouwen werd uiteindelijk een einde gemaakt door handig opereren van J.C. van Oven (PvdA), die zijn in februari 1956 plotseling overleden partijgenoot L.A. Donker als minister van Justitie was opgevolgd.

Overigens werd middels een motie aan de nieuwe huwelijkswet nog wel de zin toegevoegd: ‘De man is het hoofd der echtvereniging’.²⁵ Dit gebeurde om de grondslag van het christelijk gezin te onderstrepen. Ondanks de toevoeging zorgde de nieuwe wet, die op 1 januari 1957 van kracht werd, voor de juridische gelijkstelling van gehuwde mannen en vrouwen. De feitelijke gelijkstelling zou echter nog decennia op zich laten wachten.²⁶

Een vrouwelijk staatshoofd in een mannenmaatschappij

Ondanks de inbreng van vrouwen als Tendeloo en Wttewaal, werd in de jaren vijftig het bedrijven van politiek en dus ook het maken van wetgeving beschouwd als een ‘domein voor mannen’.²⁷ En als er al vrouwen actief waren in het parlement, waren ze vrijwel zonder uitzondering ongehuwd of weduwe. Ze werden in ieder geval niet of nauwelijks gehinderd door enige mannelijke bevoogding of kindzorgen thuis, distantieerden zich inhoudelijk van het moederschap en hielden meestal afstand tot andere vrouwen. Om succesvol te kunnen zijn hadden politica’s bovendien een mannelijke leidsman nodig. Zo was de eerste vrouwelijke minister van Nederland, Marga Klompé, ongehuwd én een protégé van KVP-voorman Romme – maar overigens ook van Marie Anne Tellegen, de directeur van het Kabinet der Koningin, die waar ze kon vrouwen naar voren schoof.²⁸ Dergelijke in de politiek succesvolle vrouwen werden door hun mannelijke collega’s beschouwd als *honorary male*, of anders gezegd, ‘vrouwen die sociaal gezien mannen zijn geworden’.²⁹ Want er was in de optiek van Tellegen ondanks verbeteringen op het gebied van vrouwenemancipatie nog altijd sprake van een mannenwereld, waarin ‘its codes and rules are man-made’.³⁰

Ook Wilhelmina en Juliana vervulden in de door mannen gedomineerde maatschappij een publieke functie – al was dat door het toeval van hun geboorte. Afgezet tegen de maatstaf van de *honorary male* volgden ze echter allebei een ander traject. Wilhelmina paste prima in dat plaatje. Zij was weliswaar getrouwd, maar haar echtgenoot prins Hendrik bleef nadrukkelijk op de achtergrond. Wilhelmina hield zich verre van vrouwenzaken, wilde zeker niet voor feministe doorgaan en voelde zich zeer betrokken bij typisch mannelijke onderwerpen als de krijgsmacht en de buitenlandse politiek. Bovendien hield zij werk en privé strikt gescheiden.³¹

Voor Juliana lag dat volstrekt anders. Zij hield nadrukkelijk geen afstand tot vrouwen, had een op de voorgrond tredende echtgenoot, en distantieerde zich niet van het moederschap – integendeel. In haar inhuldigingstoespraak

stelde ze met nadruk dat haar taak als moeder even belangrijk was als voor iedere andere Nederlandse vrouw.³²

Kort voor haar aantreden als vorstin had Juliana de tentoonstelling *De Vrouw 1898-1948* geopend met een toespraak. Daarin drukte zij de wens uit dat het in de toekomst niet meer nodig zou hoeven zijn 'de rol der vrouw apart te belichten, omdat dan eindelijk het geslacht bij de prestatie onbelangrijk wordt geacht. Maar in de op deze tentoonstelling uitgebeelde periode, en zelfs nú, blijkt dat nog niet het geval te zijn'.³³ De prinses toonde zich nadrukkelijk voorstander van de emancipatie en zij daagde vrouwen uit op de ingeslagen weg verder te gaan.

Als koningin positioneerde Juliana zichzelf ook nadrukkelijk als vrouw. Ze wilde niet worden aangesproken met het onzijdige 'majesteit', maar met het op haar sekse gebaseerde 'mevrouw'. Bovendien maakte ze ook geen duidelijke scheiding tussen haar publieke functie en haar privéleven – iets wat ongebruikelijk was in het burgerlijke Nederland van die tijd.³⁴ Zij werkte veelal thuis, op Paleis Soestdijk, en sommige van haar personeelsleden behoorden tot haar intieme vriendenkring (zoals Rita en Walraven van Heeckeren).

Juliana manifesteerde zich daarnaast als een soort nationaal maatschappelijk werkster, die haar vrouwelijke inlevingsvermogen professioneel inzette ten bate van haar werk als staatshoofd. Zij toonde in haar optreden dat vrouwelijkheid niet in tegenspraak hoefde te zijn met het 'publiek uitoefenen van gezag', maar dat gezag juist kon versterken.³⁵ Volgens Berteke Waaldijk vervulde Juliana daarmee een voorbeeldfunctie en zou zij zo hebben bijgedragen aan 'de belangwekkende verschuivingen in de Nederlandse sekseverhoudingen in de twintigste eeuw'.³⁶

De vraag is of Juliana dat zelf ook zo zag. Zette zij haar vrouwelijkheid bewust in of was het een onbedoeld uitvloeisel van de eigen wijze waarop ze de monarchie wilde vormgeven, omdat die wijze het beste bij haar paste? Het lijkt er overigens op dat zij van die 'vrouwelijke' opstelling in de jaren vijftig meer last dan voordeel heeft gehad. In de door mannen gedomineerde maatschappij werden vrouwelijke emotie, intuïtie en inlevingsvermogen niet echt serieus genomen en gezien als een teken van zwakte. In zijn beschrijving van het concept 'honorary male' lijkt Anton Blok daarop te duiden als hij nader ingaat op de positie van koninginnen. Die moeten volgens hem 'zelf als man optreden, want een sterke man naast zich (dulden) zou hen weer doen belanden in de positie van zwakke vrouw'.³⁷

En die 'positie van zwakke vrouw' werd nog eens extra beklemtoond toen bleek dat zich in de vriendenkring van Juliana een mystieke, ongetrouwde en dus 'gevaarlijke' vrouw bevond, die ook nog eens het huisvaderlijke gezag van prins Bernhard leek aan te tasten!³⁸ Waarbij ook nog kan worden aangekend dat een prins-gemaal in de definitie van Blok een aparte positie bekleedt, want hij 'kan zich nooit helemaal onttrekken, althans niet straffeloos, aan de hem opgedrongen vrouwelijke rol, die er al mee begint te moeten accepteren dat zijn wettige kinderen niet zijn naam krijgen maar die van hun

moeder'.³⁹ Zou dat toch ook ergens geknaagd hebben bij een machoman als prins Bernhard?

Welk concept ook wordt gebruikt of met welke blik ook wordt gekeken, Juliana was als vrouw op haar positie extra kwetsbaar en liep het gevaar niet serieus te worden genomen. Zeker niet omdat ze als 'mevrouw' nadrukkelijk niet aan haar vrouwelijkheid voorbij wenste te gaan. En dat in een land waar op het moment dat Juliana tot het hoogste ambt werd geroepen, nog nooit een vrouw minister was geweest, de vrouw in een huwelijk nog altijd als handelingsonbekwaam gold en een gehuwde vrouw niet in overheidsdienst mocht werken.

Het Oude Loo

Veel historici zien op het gebied van gender (en overigens ook op diverse andere terreinen, zoals de religie) vanaf 1956 langzaam maar zeker een verandering optreden. Tussen 1945 en 1956 was er sprake van een voortzetting van de vooroorlogse denkkaders, onder meer op het gebied van de gezinspolitiek. Daarna zouden een aanvankelijk sluipend proces van ondergrondse ontzuiling en een geleidelijke stijging van de welvaart bijdragen aan groeiende gelijkheid en gelijkwaardigheid van vrouwen en mannen.⁴⁰

In 1968 werd de wettelijke bepaling geschrapt dat de man het 'hoofd van de echtvereniging' was.⁴¹ Dat was een min of meer logisch gevolg van 'de nadruk die er vanaf 1960 werd gelegd op de kameraadschap tussen mannen en vrouwen'.⁴² En eind jaren zestig begon de tweede feministische golf, gingen vrouwen weer de strijd aan en werd 'alles' anders.

Voor het Oude Loo en Juliana kwamen die veranderingen te laat.⁴³ Dat was voor de conferenties zelf niet echt een probleem. Daar was het met de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen ogenschijnlijk redelijk goed gesteld – ondanks het feit dat er nauwelijks actieve feministes op de bijeenkomsten aanwezig waren. Tom Hopkinson kaartte de noodzaak van veranderende man-vrouwverhoudingen aan en kon vervolgens rekenen op luide bijval.⁴⁴

Onder de deelnemers waren vrouwen in de meerderheid, maar de inleiders waren dan weer voornamelijk mannen. In de lezingen en in de gesprekken in kleinere groepen stonden de diepgevoelde (religieuze) emoties centraal en dat werd als iets 'vrouwelijks' gezien. Weliswaar waren het vooral vrouwen die tijdens de conferenties koffie en thee inschonken (iets wat Juliana met veel enthousiasme deed) en voor de aankleding zorgden (een taak die Bep Pierson op zich had genomen), maar verder lijken de verhoudingen tussen de geslachten toch redelijk evenwichtig te zijn geweest. En wat betreft homoseksualiteit, in ieder geval Kaiser had daar geen principiële problemen mee.⁴⁵ Kortom: de emancipatie lijkt in Apeldoorn redelijk vergevorderd te zijn geweest, misschien liepen ze zonder zich daarvan echt bewust te zijn daarmee wel vooruit op de tijd.

Maar zoals het Oude Loo buiten de gevestigde religieuze orde viel, viel Juliana als werkende moeder buiten de gevestigde ideologische en politieke ka-

ders. Met haar genuanceerde politieke denkbeelden liep Juliana bovendien ‘uit de pas tijdens de Koude Oorlog. Dit “uit-de-pas-lopen” werd en wordt vaak gekoppeld aan haar geslacht’.⁴⁶ Ze was niet bepaald ‘one of the boys’, nadrukkelijk geen *honorary male*. Wat bovendien gebeurde, was ‘dat de politieke ideeën van Juliana worden gediskwalificeerd door ze in verband te brengen met de onfatsoenlijke invloed van een gevaarlijke, mystieke vrouw’. Daarmee werd het inzicht van de koningin als ‘te emotioneel’ afgeserveerd.⁴⁷

Ook Juliana’s vriendinnen, met voorop die ‘ongrijpbare’ vrijgezel Greet Hofmans, werden als bedreigend beschouwd. In ieder geval door prins Bernhard. En vermoedelijk ook door Beel – de man die zich had ontpopt als een fervent verdediger van het traditionele gezin (met de man aan het hoofd en de vrouw als diens ondergeschikte) en die keer op keer had laten blijken niets te moeten hebben van werkende vrouwen. Uitgerekend deze katholieke politicus zou Juliana en Bernhard tijdens hun huwelijks crisis van 1956 van advies gaan dienen.